

POSTOJI LI PSIHOLOŠKI PROFIL TERORISTE?

Pregledni naučni rad

Primljeno/Received: 10. 11. 2017.

Prihvaćeno/Accepted: 10. 01. 2019.

Sabina ALISPAHIĆ

Bakir ALISPAHIĆ

Goran KOVAČVIĆ

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Da bi se napravila razlika između teroriste i neteroriste, neophodno je istražiti skup psiholoških, socio-ekonomskih, fizičkih, i/ili rasnih karakteristika po kojima se razlikuju jedni od drugih. Odnosno, postavlja se pitanje, kako terorista izgleda, kakva je njegova ličnost, i u kojim okolnostima živi i djeluje?

Ciljevi rada (naučni i/ ili društveni): Cilj ovog rada je pokušati odgovoriti na pitanje postoji li jedinstveni psihološki profil teroriste, te ukazati na individualne, grupne i društvene karakteristike koje bi mogle uticati na formiranje ličnosti teroriste.

Metodologija/dizajn: U ovom radu izvršena je analiza sociodemografskih karakteristika terorista, u skladu sa dosadašnjim istim ili sličnim istraživanjima u ovom polju.

Ograničenja rada/istraživanja: Mnoge metodološke poteškoće i nekonzistentnosti u istraživanjima dovele su do stvaranja kontradikcije kad je u pitanju proces profiliranja terorista, stoga bi sve informacije iz postojećih profila terorista trebalo koristiti i interpretirati sa mnogo opreza.

Rezultati/Nalazi: O razmišljanju i ponašanju terorista i terorističkih organizacija toliko se mnogo još ne razumije, djelimično zbog toga što je teroriste vrlo teško intervjuirati, te ostaju nedoumice oko same definicije pojmova terorizam i terorista.

Generalni zaključak: Zaključci provedenih razmatranja o psihološkom profilu teroriste su uglavnom kontradiktorni. Prema većini autora, teroristi se uglavnom ne razlikuju od neterorista prema ličnosti ili nivou mentalnog zdravlja.

Opravdanost istraživanja/rada: Opravdanost rada nalazi se u činjenici da je jako važno razmotriti da li postoji jedinstven profil teroriste kako bi se prilagodile određene preventivne mjere.

Ključne riječi

psihološki profil teroriste, terorizam, terorista

UVOD

Kroz povijest, moć se gotovo uvijek generirala terorom, prevashodno strahom. Na strahu su uspostavljana sva despotska društva, kao i totalitarni režimi u moderno vrijeme. Uspostavljanje reda i podčinjavanje društvenih zajednica i prezentiranje moći predstavljalo je jedinu moguću smjernicu kretanja ljudskog roda ka sigurnosti, ultimativno, prema slobodi. Bez toga da se vraćamo u prehistoriju koja je bila određena nesigurnošću prouzrokovanom djelovanjem prirodnih sila tako i aktivitetom drugih ljudi, možemo reći da je upotreba terora u upravljanju počela uspostavom organiziranog društva kao sredstvo razuvjeravanja ili kažnjavanja.

Riječ teror potiče od latinske riječi *terrere* a znači uzdrmati, potresti. Naravno nisu Rimljani bili prvi koji su koristili teror kao sredstvo vladanja. Ono što se može provjeriti iz zapisanih historijskih izvora jeste da su većina poznatih imperija uspostavljene terorom, čije su brutalne metode bile usmjerene na lomljenje duha i volje njihovih podanika. Proglašen za nasilje slično ratu, teror ostaje odložen kao oružje u vrijeme mira nad glavama svih koji se usude pobuniti. U despotskim društvima, koja čine najveći dio historije, teror je služio kao oruđe porobljavanja i garant masovne poslušnosti. Državni teror, bilo implicitno ili otvoreno, je opsjedao stoljeća kao odraz rata, i jednom pušten može poslužiti kao sredstvo obuzdavanja neželjenog ponašanja bez potrebe za aktivnom borbom. Naprimjer Mongoli su se koristili terorom kao taktikom sijanja straha i uništavanja volje kod protivnika da pruži aktivan otpor. Naučnici koji proučavaju historijsku dimenziju terorizma često ističu da se riječ teror odnosi na državni teror primjenjivan u vrijeme Francuske revolucije (Martin, 2006), ali često zaboravljaju da je ovaj fenomen, u različitom opsegu, bio konstantno prisutan i u ranijim periodima. Zaista je terorizam, čiji je osnovni cilj da terorizira, historijski mnogo širi fenomen od onoga što se danas pod njim podrazumijeva, to jest, ova pojava se svodi na analizu nezakonitog korištenja nasilja u krivičnim djelima obilježenim kao terorizam (Fieldman, 2002).

U teoriji se kao najzloglasniji oblik suvremenog terorizma navodi terorizam sa religijskom dimenzijom, koja ne predstavlja njegov politički cilj. Naravno, ovo je pogrešno shvaćanje stvarne uloge religije u terorizmu. Religijski terorizam nije tvorevina savremenog društva, on je postojao i u prošlosti, samo se sjetimo aktivnosti Židovske sekte Zelota koja se terorizmom borila protiv rimske okupacije Galileje, zatim Ismailske sekte Asasina iz perioda 11. do 13. stoljeća nove ere, koja je terorizmom utjerivala strah podanicima ali i stranim vladarima (Chaliand and Blin, 2007). Religijska referenca je bila u centru socijalnih zbivanja gotovo svih društvenih zajednica. Međutim, čak i danas veliki broj društava percipira i prakticira religiju kao politiku. Ovo je posebno istina u državama sa predominantno islamskom populacijom i upravo zato se u nauci govori o Islamskom terorizmu a ne o Kršćanskom, Židovskom, Budističkom, Hinduističkom ili nekom drugom religijskom terorizmu (Berger, 1999). Naravno, ovdje ne smijemo zaboraviti da većina naučnika zaboravlja napomenuti da se radi o zlouporabi vjere i namjerno, ili iz neznanja, izostavljaju bitnu razliku između vjere i religije, te ove termine koriste kao sinonime ostavljajući prostora špekulacijama Bušovskog tipa „*nisu svi Muslimani teroristi, ali su svi teroristi Muslimani*“, što u umu prosječnog slušaoca ili gledaoca znači jedno te isto. Ovakve proizvoljne tvrdnje nemaju stvarnih temelja u realnom društvu, već samo u političkoj predstavi svijeta (Abazović, 2001).

Danas, terorizam predstavlja jedan od trenutno nerješivih problema u globalnoj društvenoj zajednici. Opterećuje svako područje, svaku regiju, državu, pojedinca bilo posredno ili neposred-

no. Ovakva situacija dovodi i nauku na nepoznat teren, onemogućujući joj iznalaženje rješenja kojima bi se određena pojava stavila pod kontrolu. U nauci, prvenstveno društvenoj, postoji određeni način shvaćanja, istraživanja i objašnjavanja njoj interesantnih fenomena. Dakle, prvi korak se sastoji u definiranju pojave gdje se stvara određena teoretska predstava o formi i sadržaju problema i predmeta interesiranja. Drugi korak jeste nalaženje pretpostavljenih manifestacija u realnom svijetu, vrši se usporedba između teorijskog modela i procesa u društvu. Pojave koje se mogu objasniti generiranim modelom se uzimaju kao dokaz za odnosne teorijske stavove. Sve ostale koje na neki način odstupaju od teorijskog modela bivaju odbačene. Treći korak je tumačenje i prezentiranje zaključaka do kojih se došlo, i predstavlja preporuku nauke o načinu suprotstavljanja nekom problemu u društvu. Važno je napomenuti da se većina društvenih procesa može promatrati na ovakav način, jer isti postoje (identificirani su) otkako postoji i društvo pa su ti procesi linearni te je nauka imala priliku da ih istražuje u dugom vremenskom periodu. Međutim, u slučaju terorizma, ovakav postupak nije moguće primijeniti, ustvari moguće je ali to producira više zabuna na kraju procesa nego ih je bilo na samom početku. U slučaju terorizma postoji više od dvjesto definicija i svaka od njih pristupa odnosnoj pojavi na drugačiji način, afirmirajući ovaj fenomen po drugim kriterijima, negirajući prethodne definicije ili kombinirajući više definicija (Evans and Henig, 2004). Sve one su produkt linearnog promatranja terorizma kao društvenog procesa. Jedina njihova uloga je da se već ostvarena radnja detektira kao terorizam, dalje od toga ne mogu dobaciti (Cordesman, 2002). Znači, na osnovu njih se ne može vršiti prevencija, ne mogu se otklanjati uzroci, samo sanirati posljedice. Za terorizam vrijedi da se radi o matricno baziranoj pojavi, gdje je gotovo nemoguće dokučiti zakonitosti uspostavljanja veza među elementima u matrici. Dodatni problem za nauku predstavlja i zahtjev da se sve pojave direktno promatraju, mjere i objašnjavaju, što u slučaju terorizma nije moguće. Postoje dva osnovna razloga koje je gotovo nemoguće prevazići. Prvo, da bi se terorizam mogao direktno mjeriti potreban je određeni broj manifestacija koji se može podvrći statističkoj analizi na osnovu čega je moguće standardizirati određene metodološke instrumente. Dakle, terorizam nije moguće podvrći kvantitativnoj analizi, jedino je moguća kvalitativna analiza što nije dovoljno za već spomenutu standardizaciju (Cordesman, 2002). Naravno, opravdana je tvrdnja određenih naučnika da je u slučaju terorizma kvantifikacija moguća i da ima dovoljno manifestacija terorizma da bi se uspješno standardizirali i primjenjivali određeni istraživački instrumenti (Cordesman, 2002). Ova tvrdnja je istinita samo ako se fokusiramo na fizičko prebrojavanje događaja koji su okarakterizirani kao terorizam bilo gdje u svijetu. Međutim, ne smijemo zaboraviti da su kod svakog pojedinačnog čina terorizma, koji je zabilježen do danas, postojali različiti i često nespojivi uvjeti i uzroci, tako da kvantifikacija ne seže dalje od pukog prebrojavanja manifestacija.

Suvremena znanost u modernom društvu dubinski analizira zbiljsku prirodu ove pojave, nastojeći posredno saznavati o ovom fenomenu. Produkt ovih znanstvenih zahvata urodio je raznim teorijskim shvaćanjima i pristupima izučavanju ove pojave. Identificiranje članova terorističkih organizacija i prevencija uspješnog izvođenja terorističkih napada ključna je komponentna bilo kojeg kontraterorističkog djelovanja. Da bi se napravila razlika između teroriste i neteroriste, neophodno je istražiti skup psiholoških, socio-ekonomskih, fizičkih, i/ili rasnih karakteristika po kojima se razlikuju jedni od drugih. Odnosno, postavlja se pitanje, kako terorista izgleda, kakva je njegova ličnost, i u kojim okolnostima živi i djeluje? Odgovori na ova pitanja konstruiraju *profil teroriste* koji se sastoji od određenih obilježja s kojima se posmatrani pojedinac može

povezati, i na osnovu kojih se može odrediti vjerovatnoća individualnih terorističkih tendencija (Antonius, White-Ajmani, i Charap, 2012).

Termin i koncept *profiliranja* ima mnogo različitih značenja. Unutar konteksta terorizma, termin "profiliranje" ne odnosi se na vrstu kriminalističke istraživačke analize koja ispituje fizičke i bihevioralne dokaze krivičnog djela, nakon što se djelo dogodilo, te se na osnovu takvih informacija donose zaključci o potencijalnim karakteristikama osobe koja je izvršilac krivičnog djela. Antiteroristička inteligencija se prvenstveno bavi identifikacijom i sprečavanjem terorističkih aktivnosti *prije* nego što se one dese, što je dosta drugačija vrsta operacijskog izazova (Borum, 2004).

Tokom proteklih nekoliko decenija postojali su mnogobrojni pokušaji da se utvrdi jedinstveni psihološki profil teroriste. Ovakvi pokušaji uglavnom su bili bezuspješni, iz različitih razloga. Mnoga razmatranja o eventualnom psihološkom profilu teroriste zasnovana su na pojedinim opisima poznatih terorista, te nisu podržana empirijskim dokazima. Također je bilo pokušaja da se odrede psihološki profili terorista iz sekundarnih izvora podataka, naprimjer, iz medija, prema iskazima članova porodice ili žrtava izvršioca terorističkih djela (Vaisman-Tzachor, 2006).

Prilikom procjene psihološkog profila teroriste važne su mnoge odrednice, od individualnih karakteristika, poput osobina ličnosti i mentalnog zdravlja, do socijalnih faktora, kao što su grupna dinamika, religijski i kulturalni stavovi. Pored toga, mnogi istraživači osmislili su različite taksonomije terorista, od kojih bi Strentz-ova (1981) tipologija mogla biti najprihvatljivija zbog toga što je grupna dinamika jedan od najznačajnijih elemenata u oblikovanju individualnih stavova i ponašanja terorista.

Strentzovi tipovi terorista uključuju "lidera", "idealistu" i "oportunistu". *Lider* je ideološki voditelj kojeg vođa terorističke grupe vidi kao odabranog za donošenje političke, socijalne, ili ideološke promjene. *Idealist* se obično opisuje kao mlada, naivna, ili potlačena osoba kojoj je teroristička organizacija privlačna. Poput Lidera, on ili ona se nada da će stvoriti političku, socijalnu, ili ideološku promjenu. Za razliku od Lidera, Idealista ne izdaje naređenja, nego ih izvršava. Oportunist obično ima neke antisocijalne osobine, pati od konfuzije identiteta, i ne vidi sebe u postojećem poretku društva. Ulaskom u terorističku organizaciju, oportunist teži da stekne osjećaj svrhe te pronađe svoje "mjesto pod suncem". Tipično, on ili ona već ima dosje zbog kriminalnog ponašanja koje prethodi članstvu u terorističkoj organizaciji.

U ovom radu ćemo kroz pregled, analizu i integraciju postojećih teorijskih i empirijskih podataka, pokušati odgovoriti na pitanje postoji li jedinstveni psihološki profil teroriste, te ćemo ukazati na individualne, grupne i društvene karakteristike koje bi mogle utjecati na formiranje ličnosti terorista.

TERORIZAM I TERORISTI: DEFINICIJE

Prije analize pokušaja profiliranja terorista, neophodno je ukazati na osnovni problem u području terorizama koji se odnosi na poteškoće u definiranju pojmova terorizam i terorista. Definiranje granica termina "terorizam" predstavlja veliki problem za stručnjake iz ovog područja. Najveća je prepreka u nedostatku definicijske jednoglasnosti. Bez univerzalnog značenja termina terorizam, nemoguća je sveobuhvata definicija termina terorista. Kako navodi Crenshaw (2000), svaki ozbiljan pokušaj istraživanja terorizma mora uzeti u obzir ovu konceptualnu nejasnoću.

Dok ne bude univerzalne definicije, ako ona i postoji, u pokušaju istraživanja ovog fenomena neophodno je usvojiti radne definicije kako bi se postigla zadovoljavajuća jasnoća u značenju. Za kreiranje profila teroriste, neophodno je upravo identificirati šta je to po čemu se razlikuju teoristi od neterorista.

Široko rasprostranjene taktike koje koriste teroristi, definiranje pojma čine još težim. Neki teroristi koriste metode poput otmica i uzimanja taoca, drugi postavljaju bombe, neki koriste ubistva, drugi koriste sve to u kombinaciji. Terorističke organizacije su također različito strukturirane, a terorističke grupe imaju brojne različite ciljeve i motivacije (Cottam, Dietz-Uhler, Mastors, i Preston 2010).

Za potrebe ovog rada uzet ćemo definiciju terorizma prema Alispahić (2007):

“Terorizam je historijska društveno-politička akciona pojava koja nastaje i razvija se u uvjetima dovoljno dubokog i intenzivnog sukoba u kome su nosioci-subjekti akteri terorizma specifične organizovane slabije i manje društveno-političke grupe subjekata ili država koje se organizovano i sistematski bore protiv postojećeg društveno-političkog međunarodnog poretka, primjenom nelegitimnog i nelegalnog, surovog i teško predvidljivog kriminalnog nasilja, koristeći raspoložive metode i sredstva kojima izazivaju masovne i pojedinačne teške nepravedne i nepotrebne ciljne i slučajne žrtve te nanosi velike raznovrsne štete ne postižući kao efekt, ostvarenje krajnjeg društveno-političkog cilja” (str. 230).

Prema navedenoj definiciji, nosioci terorizma, su subjekti čije zadovoljenje potreba i interesa onemogućavaju neke druge sociopolitičke grupe ili pojedinci specifičnih psiholoških karakteristika, sklonosti i uvjerenja.

Ako uzmemo u obzir podatak da globalno društvo broji više od sedam milijardi jedinki, sa različitim, intelektualnim, obrazovnim, psiho-fizičkim, moralnim, religijskim, etničkim, nacionalnim, ideolojskim i dr. kapacitetom, jasno je da bezobzira, kakve kriterije nauka postavlja pri identificiranju terorizma, nije moguće izbjeći veliki broj nepoznatih varijabli koje direktno ili indirektno doprinose sintezi terorizma. Kada promatramo kriminalitet kao kvantitativni fenomen, terorizam je među najmanje prisutnim oblicima kriminala, bilo da kvantifikaciju vršimo na lokalnom, državnom, regionalnom ili globalnom nivou. Međutim, uvijek se javlja jedna konstanta kad god se manifestira terorizam a to je postojanje određenog konflikta gdje slabija grupa koristi terorizam kao jedino dostupno oružje u arsenalu slabih protiv jakih (Forst, 2009). Primarna meta mu je um. U ovom smislu terorizam je najintenzivnija forma psihološkog rata, i njegov psihološki utjecaj je znatno veći od fizičkih posljedica koje ostaju iza njega kao kriminalne aktivnosti (Liga naroda, Doc. C.94M.47 1938 V (1938).). Pribjegavajući, često, patetičnim sredstvima terorizam je način kreiranja moći u nadi preuzimanja „odozdo“ poretka koji država nadzire „odozgo“ (Forst, 2009). Dakle, teroristi nastoje izvođenjem terorističkih napada, uzdrmati društveni poredak, razbiti koheziju veće društvene grupe u cilju neutralizacije njene socio-dinamičke komponente čineći je prostim zbirom pojedinaca bez svijesti o pripadnosti kolektivu (Hoffman,1998). Jednom kada ovo postignu teroristi ostaju jedina grupa koja nije prosti zbir pojedinaca već kolektiv sa funkcionalnim društvenim odnosima i jasno definiranim ciljevima što im daje mogućnost političkog aktiviteta i kreiranja društvenog života u skladu sa njihovom percepcijom realiteta. U idealnim uvjetima teroristi bi uspjeli uništiti bilo koji vid grupnog organiziranja osim vlastitog, međutim ovakva situacija je ipak rijetkost i gotovo uvijek ostaju dovoljno jake grupe u stanju da se suprotstave apsolutnoj dominaciji ideoloških postavki koje teroristi nastoje da instaliraju kao društvenu matricu življenja i ponašanja (O'Donnell, Guillermo and Schmitter, 1986).

Bitno je naglasiti da ovakvo stanje postoji u društvima i državama koje prolaze kroz proces tranzicije (Encarnacion, 2000). U izazivanju ovog procesa leži i stvarni cilj terorizma ali i svih drugih pokreta otpora (Haggard and Kaufman, 1995). Kao što je već poznato, teroristi nastoje upozoriti određenu grupu, kojoj i sami pripadaju, da postoji određeni problem i da isti uništava ili urušava vrijednosti koje tu grupu čine posebnom u odnosu na sve druge kolektive. U početku se pažnja grupe fokusira izvođenjem zastrašujućih napada, izazivanjem masovnog straha, osjećaja nesigurnosti, nepovjerenja prema vladajućim strukturama u cilju slanja poruke koja obavještava o problemu identificirajući grupe i pojedince kao generatore problema (Hoffman, 1998). Ovakva praksa ne smije se nastaviti u dužem vremenskom periodu, jer je kontraproduktivna i izaziva mržnju pripadnika grupe koju teroristi nastoje da „spase“ i osipanje pristalica – što svakako nije njihov dugoročni cilj, već obrnuto, cilj im je legalni politički aktivitet, koji je moguće ostvariti samo ako dođe do procesa tranzicije. Ovdje se tranzicija ogleda u političkom procesu preraspodjele vlasti u kojem i teroristi participiraju. U središtu njihove participacije i posebno fenomena tranzicije jeste proces demokratizacije (Morlino, 1998). Demokratizacija se javlja u dva oblika, kao demokratska tranzicija i kao demokratska konsolidacija. Demokratska konsolidacija je analitički izdvojen aspekt procesa demokratizacije i podrazumijeva uspostavljanje, ili dodatno osnaženje veza između civilnog društva i institucija države, kao i funkcionalnost i trajnost uspostavljenih institucija. Procesi tranzicije i konsolidacije se često preklapaju i odvijaju istovremeno, ali se oni konceptualno razlikuju, jer konsolidacija ne podrazumijeva drastične društvene promjene i može da se dešava u svim oblicima društvenog uređenja. Istraživanja u oblasti društvene tranzicije ističu da se ovakav oblik demokratizacije javlja u društvima u kojima ne postoji snažna srednja klasa, prevladava autoritarna politička kultura, ekonomska ovisnost, i uloga političkih elita. U ishodištu, proces tranzicije je produkt strateških računica političkih elita, a shvatanje demokracije je proizvoljno. Ovakva proces međutim, nije uvjetovan samo gore navedenim faktorima, već obuhvata sve političke subjekte „linkovane“ na društvo, uključujući i teroriste. Proizvoljno shvatanje demokracije je snažno ovisno od političke i društvene interakcije svih političkih aktera, a ne samo političke elite, i, na kraju najviše ovisi od poziva javnosti za participacijom u političkom životu (Eliasoph, 1996) – što i jeste cilj terorista.

Dva najčešća pristupa kod prepoznavanja profila terorista uključuju razmatranje socio-demografskih i psihosocijalnih karakteristika kao ključnih parametara u profiliranju terorista. Svakako je potrebno spomenuti i politički pristup koji zagovara tezu da je terorista produkt utjecaja generiranih iz okruženja (Johnson, 1978).

U nastavku dajemo pregled istraživanja o navedenim obilježjima terorista kako bi ustanovili da li je na naše početno pitanje - postoji li psihološki profil teroriste - moguće odgovoriti.

SOCIO-DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE TERORISTA

Najčešći metod profiliranja terorista je identifikacija potencijalnih karakteristika koje ovise o rasnoj, nacionalnoj, i religijskoj pripadnosti pojedinaca za koje se smatra da bi u većini slučajeva, mogli počinili terorističku aktivnost. Navedena demografska obilježja se smatraju adekvatnim odrednicama za analizu, pogotovo nakon 9/11 napada na SAD.

Zbog činjenice da je većina internacionalnih terorista arapskog ili muslimanskog identiteta, zanemaruje se podatak da veliki broj terorista nije ovog porijekla. Drugi po redu od najopasnijih terorista u američkoj historiji, Timothy McVeigh, bio je američki bijelac. Također, većina terori-

stičkih napada protiv Velike Britanije vođena su od strane dominantno republikanskih bijelaca disidenata. Dakle, oslanjanje na ovakvu vrstu demografskih podataka u profiliranju terorista čini se da nije praktično rješenje za efikasne kontraterorističke mjere (Rae, 2012).

Još jedna nepromjenjiva karakteristika koja se koristi u profiliranju terorista je biološki spol. Iako muški teroristi dominiraju, ne treba zaboraviti da su u značajnom broju slučajeva počinio terorističkih djela - žene. Prema Hudsonu (1999), "žene su imale odlučujuću ulogu u brojnim terorističkim operacijama u Latinskoj Americi". Kao i kod etničko-rasnih i religijskih parametara, efikasnost upotrebe spola kao dominantne odrednice u terorističkom profiliranju je umanjena zbog nemogućnosti generalizacije.

Pitanje dobne diskriminacije u terorističkom profiliranju još je jedan primjer neuspjeha da se ograniči manji broj pojedinaca koji bi mogli biti izvršioi terorističkih djela. Ne postoji određena dobna grupa u koju bi se mogli svrstati teroristi. Iako je većina terorista u ranim dvadesetim godinama, prosječna dob članova nekoliko terorističkih grupa značajno je niža. Vođe terorističkih grupa su obično stariji od prosječne dobi članova (Rae, 2012).

Brojni istraživači pokušali su razviti kompozit socio-demografskih karakteristika koji bi se mogao koristiti prilikom identifikacije terorista. Jednu od najpoznatijih i najposvećenijih studija na ovu temu proveli su Rusell i Miller (1983) na osnovu podataka o 350 terorista iz 18 terorističkih organizacija, koje su bile aktivne u periodu od 1966. do 1976. godine. Iz dobivenog kompozita karakteristika, prototip teroriste opisivao je mladog (starosti između 22 i 25 godina), neoženjenog muškarca, iz urbanih sredina, srednje klase, sa određenim stupnjem univerzitetskog obrazovanja, i ekstremne političke filozofije. Problem sa ovakvim prototipom, je da većina pojedinaca koji odgovaraju prototipu nisu teroristi, i nikada neće počiniti terorističko djelo. Također, pojedinci koji planiraju teroristička djela, ne moraju da odgovaraju predloženom profilu.

Očigledno, teroristi potječu iz raznolikih socio-demografskih, ekonomskih, i kulturoloških konteksta, što predstavlja veliku prepreku u utvrđivanju jedinstvenog profila izvršioca terorističkih djela.

PSIHOLOŠKA OBJAŠNENJA TERORIZMA

Prvi pokušaji psihološkog istraživanja o terorizmu datiraju iz perioda između 1960. i 1980. godine. Zapravo se radilo o zapisima zasnovanim na kliničkim spekulacijama i teorijskim formulacijama, uglavnom iz psihoanalitičke tradicije. U stručnoj literaturi iz tog perioda vrlo se rijetko spominju rezultati empirijskih istraživanja. Terorizam je bio patologiziran kao manifestacija psihološke i biheioralne devijacije. Prema psihoanalitičkom okviru, "psihopatologija terorizma" zasnivala se na nesvjesnim motivima i impulsima, s porijeklom iz djetinjstva.

Dvije teme koje su se konstantno isticale u literaturi iz tog perioda bile su: 1. da su motivi za terorizam uveliko nesvjesni i da im je u osnovi hostilnost prema jednom od roditelja, i 2. da je terorizam produkt ranog zlostavljanja i zanemarivanja u djetinjstvu (Borum, 2004). Ideja da je terorističko djelovanje ukorijenjeno u zlostavljanju u djetinjstvu je česta, i još uvijek podržana od strane nekih savremenih autora.

Prvobitni pokušaji razumijevanja i objašnjavanja terorizma u okviru psihodinamske paradigme bili su usmjereni na crtu narcizma, kao definirajućeg i pokretačkog faktora. Suština patološkog

narcizma je u precjenjivanju sebe, i podcjenjivanju drugih, stoga nije teško primijetiti ovakve sklonosti kod izvršioaca terorističkih djela. Utjecaj psihoanalitičkih formulacija i fokus na narcizam je prilično odbačen u savremenim psihološkim pristupima terorizmu, zbog nedostatka empirijske podrške.

PSIHOPATOLOGIJA I TERORIZAM

Osnovna pretpostavka mnogih psiholoških objašnjenja terorizma je da su teroristi na neki način abnormalni, te da bi se objašnjenje za njihovo ponašanje moglo pronaći u području psihologije i psihijatrije. U stvarnosti, psihopatologija je, u najboljem slučaju, umjereni rizični faktor, kao i generalno za nasilno ponašanje.

Prilično je teško istraživati prevalenciju psihopatologije i maladaptivnih osobina ličnosti kod terorista. U većini istraživanja primijenjene su psihološke mjere procjene na teroristima u pritvoru, ili koji su bili poslani na kliničku procjenu. Dva najznačajnija pregleda o prisutnosti psihopatologije kod terorista napravili su Ray Corrado (1981) i Andrew Silke (1998). Iako su pisali u razmaku od 20 godina, obojica su donijeli isti zaključak: da teroristi nisu osobe sa psihološkim poremećajima, nego da se radi o politički motiviranim, racionalnim i lucidnim ljudima sa jasnim motivima.

Na terorizam se obično gleda kao na vrstu antisocijalnog ponašanja. Prema nekim autorima, teroristi se najbolje mogu shvatiti ako se na njih gleda kao na grupu psihopata (Corrado, 1981). Ideja o "teroristima psihopatama" intuitivno je privlačna, no kada se razmotre osnovni dijagnostički kriteriji za psihopatiju, ograničenja i netačnost takve generalizacije postaju evidentna.

Prema Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje (DSM-5, Američka psihijatrijska asocijacija, 2014) temeljno obilježje antisocijalnog poremećaja ličnosti je prevazivni obrazac nepoštivanja i kršenja prava drugih, koji počinje u djetinjstvu ili ranoj adolescenciji, te se nastavlja u odrasloj dobi. Ovakav obrazac se također naziva psihopatija, sociopatija ili disocijalni poremećaj ličnosti. Da bi se postavila dijagnoza, osoba mora biti starija od 18 godina te imati anamnezu nekih simptoma poremećaja ophođenja prije 15. godine.¹

U jednoj od najopsežnijih analiza na ovu temu, Martens (2004) zaključuje da nemaju svi teroristi antisocijalni poremećaj ličnosti, iako osobe koje postaju teroristi i osobe koje imaju dijagnozu antisocijalnog poremećaja ličnosti dijele neke zajedničke karakteristike poput: socijalnog otuđenja, poremećenog ranog procesa socijalizacije, agresivnog narcističkog stava, impulzivnosti i agresivnosti, defanzivnog stava, opravdavanja agresivnog ponašanja, suprotstavljanja policiji, nedostatka samokritičnosti i sl. Dakle, na teroriste sa antisocijalnim poremećajem ličnosti potrebo je gledati kao na manju grupu terorista, sa konstalacijom distinktivnih karakteristika.

Za razliku od ubojica, teroristi veoma rijetko djeluju sami. Gotovo uvijek, radi se o članovima veoma složenih organizacija. Osobe sa psihološkim poremećajima, kakvima se teroriste najčešće smatra, imali bi velikih problema u održavanju međuljudskih odnosa koji su neizbježni u gru-

¹ Poremećaj ophođenja uključuje opetovani i trajni obrazac ponašanja kod kojeg se ugrožavaju temeljna prava drugih, ili se krše socijalna pravila i norme. Specifična ponašanja karakteristična za poremećaj pripadaju jednoj od četiri kategorije: agresija prema ljudima i životinjama, uništavanje imovine, obmanjivanje i krađe; ozbiljno kršenje pravila (Američka psihijatrijska asocijacija, 2014).

pnim interakcijama, a mogli bi i ugroziti postojanje skupine kao organiziranog entiteta. Stoga u literaturi postoji konsenzus da općenito gledano, teroristi nemaju psihološke poremećaje, iako se povremeno u terorističkim skupinama pojavljuju pojedinci sa psihološki poteškoćama. Knutson (1981) ističe da je sposobnost psihotičnih osoba za „planiranje, pripremanje akcije i daljnje ciljeve“ znatno smanjena zbog čega se najveći broj terorističkih skupina rješava takvih pojedinaca ili ih koristi za operativne potrebe, odnosno „prljave poslove“.

Iz svega navedenog, kao zaključak mogu poslužiti opažanja Crenshaw (2000) prema kojem je „uobičajena zajednička karakteristika terorista njihova normalnost“ i Silka (1998) koji navodi da „najozbiljniji istraživači u području terorizma bi se u velikoj mjeri složili da su teroristi u suštini normalni pojedinci“.

Prema savremenim psihološkim istraživanjima terorizma, mnogi faktori na makro i mikro razini utječu na terorističko djelovanje. Postoji slaganje da psihologija terorizma ne može biti odvojena od političkih, historijskih, organskih, ili čisto slučajnih, koincencijskih faktora“ (Freid, 1982, prema Borum, 2004).

Dok ne budu uloženi napor da se provede više empirijskih istraživanja o psihološkim odrednicama terorizma, prerano je zaključiti da ne postoje određene psihološke karakteristike po kojima bi mogli izdvojiti teroriste.

Zbog čega nedostaje objašnjenja iz područja bihevioralne nauke o terorističkom ponašanju?

Mnogo praktičnih i teorijskih prepreka je odgodilo znanstveno psihološko istraživanje terorizma. Istraživanje terorizma podrazumijeva skupe odlaske u politički nestabilne regije, što je potencijalno opasno, i podiže niz etičkih istraživačkih pitanja. Ovo objašnjava zašto uglavnom novinari, a ne naučnici, objavljuju većinu izvještaja o ponašanju terorista. Također, aktivni kao i neaktivni teroristi nisu motivirani da surađuju u bihevioralnim procjenama (Victoroff, 2005).

POLITIKA I TERORIZAM

Posebno važan pristup izučavanju terorizma čini tzv. politički pristup koji zagovara tezu da je on produkt utjecaja generiranih iz okruženja (Johnson, 1978). Okruženje se, po predstavnicima ovog pristupa, može podijeliti na dvije glavne kategorije: međunarodno okruženje i nacionalno okruženje. Unutar nacionalnog identificiraju se određene potkategorije kao što su univerziteta unutar kojih se, de facto, vrši teroristička indoktrinacija i isti predstavljaju rasadnike terorizma (Russell and Miller, 1978). Po ovom pristupu najveći broj terorista su ustvari politički disidenti koji na određeni način terorizam vide kao sredstvo postizanja političkih ciljeva. Zagovornici ovog pristupa raspravljaju, detaljno, uzroke koji pogoduju usvajanju terorizma, ali se sintetički može zaključiti da se svi oni mogu svesti na jedan a to je upravo uvjerenje da terorizam predstavlja najlakši i najozbiljniji način ostvarenja političkih ciljeva što je primarni uvjet usvajanja terorizma kao modusa ponašanja od strane političkih disidenata.

POZICIJE I ULOGE TERORISTA UNUTAR TERORISTIČKIH ORGANIZACIJA

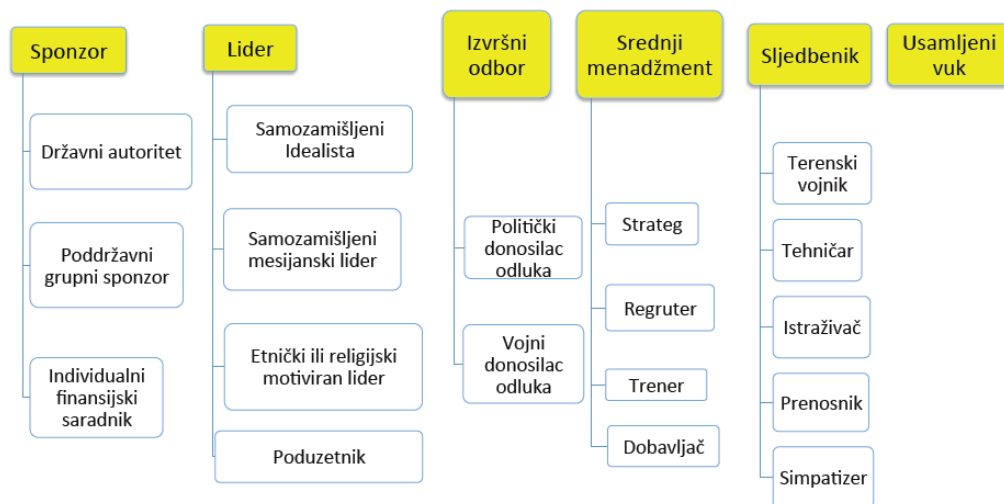
Dotadnu poteškoću u izgradnji jedinstvenog profila teroriste predstavlja činjenica da terorističke grupe imaju hijerarhijsku strukturu unutar koje pripadnici imaju različite pozicije i uloge na svakom nivou hijerarhije. Svaka pozicija u takvoj strukturi može privući pojedince sa različitim

dispozicijama koji su spremni da preuzmu određene uloge iz različitih psiholoških razloga. Za pretpostaviti je da naprimjer, lideri grupe sebe vide kao idealiste ili altruiste, dok drugi pripadnici mogu biti motivirani različitim etničkim, religijskim i drugim motivima. Budući da pojedinci različitih karakteristika zauzimaju različite pozicije u hijerarhiji, empirijski pokušaji utvrđivanja jedinstvene psihologije terorista mogli bi rezultirati neuspjehom ukoliko se ne uzme u obzir pozicija i uloga teroriste u terorističkoj organizaciji. Zagovornici organizacijskog pristupa analizi terorizma polaze od pretpostavke da je on aktivnost terorističke grupe (organizacije) koja svoje djelovanje planira na osnovu određenih procjena rizika i mogućnosti, analizira stanje društvene svijesti u zajednicama gdje ima namjeru operacionalizirati vlastitu aktivnost/i, analizira moguće efekte svojih aktivnosti na zajednicu, reklamira se, operacionalizira aktivnost i na osnovu dobivenih rezultata unapređuje svoj rad.

Glavna predstavnica organizacijskog pristupa jeste Martha Crenshaw (1990). Detaljnijim analiziranjem njenih tvrdnji da se zaključiti da je njena ideja vodilja utemeljena na teoriji menadžmenta jer ova autorica, iako ističe potrebitost postojanja organizacije, terorizam prvenstveno shvaća kao produkt apliciranja teorijskih postavki menadžmenta.

Organizacijski pristup, također, smatra da teroristička grupa mora slijediti i zakonitosti obavještajnog ciklusa, čime se nastoji na minimum svesti područje neodređenosti unutar plana djelovanja, što je u skladu sa našom predašnjom tvrdnjom *a pro po* menadžmenta.

Zastupnici ovog pristupa nisu ponudili empirijske dokaze za svoje tvrdnje, nisu analizirali niti jednu terorističku grupu koja se ponaša po njihovom modelu, ali su vršili ekstenzivna istraživanja raznih javnih i privatnih korporacija i gerilskih grupa, te ustanovili da je jedino na ovaj način moguće duži vremenski period izvoditi aktivnosti bilo koje vrste pa i terorizam.

Slika 1. Pozicije i uloge u terorističkim organizacijama (Victoroff, 2005)

Kao što se vidi iz slike 1, većina terorista pripada hijerarhijski organizovanim grupama sa različitim nivoima autoriteta. Iznimka je *Usamljeni Vuk* - terorista koji djeluje u izolaciji. Uloge i odgovornosti na svakom nivou djelimično su određene samoselekcijom. *Samozamišljeni lideri idealisti* (naprimjer, Osama bin Laden) posvećuju svoj život cilju koji je za njih moralna neophodnost. *Samozamišljeni mesijanski lider* (naprimjer, Adolph Hitler) smatra se guruom koji je predodređen da zauzme posebno mjesto u historiji. Mnogi lideri koji promoviraju nasilje prema svima koji nisu članovi njihove organizacije (naprimjer, Yasser Arafat) mogli bi biti primarno motivirani etničkim ili religijskim motivima koji prevazilaze idealističke ili mesijanske težnje. *Lider poduzetnik* (naprimjer, Abu Nidal) je motivisan primarno materijalističkim nagonima. Ovdje predstavljenu tipologiju, koja je teorijska i preliminarna, zasnovana na pregledu literature, predlaže Victoroff (2005).

Iako je intuitivno prihvatljivo, postojanje "ličnosti teroriste" nije podržano empirijskim dokazima. Ono što dodatno otežava pokušaje definiranja ličnosti teroriste jesu mnoge različite uloge pripadnika organizacije, od kojih će samo neki zaista počiniti terorističko djelo. Kako navodi Horgan (2003) "u kontekstu znanstvenog proučavanja ponašanja, pokušaji da se utvrdi ličnost ili profil teroriste su uzaludni".

ZAKLJUČAK

Zaključci provedenih razmatranja o psihološkom profilu teroriste su uglavnom kontradiktorni. Prema većini autora, teroristi se uglavnom ne razlikuju od neterorista prema ličnosti ili nivou mentalnog zdravlja. Mnoge metodološke poteškoće i nekonzistentnosti u istraživanjima dovele su do stvaranja kontraverze kad je u pitanju proces profiliranja terorista, stoga bi sve informacije iz postojećih profila terorista trebalo koristiti i interpretirati sa mnogo opreza.

O razmišljanju i ponašanju terorista i terorističkih organizacija toliko se mnogo još ne razumije, djelimično zbog toga što je teroriste vrlo teško intervjuirati, te ostaju nedoumice oko same definicije pojmova terorizam i terorista. Ipak, podaci iz intervjua i biografski podaci o poznatim teroristima omogućavaju određen stupanj predikcije o okolnostima u vezi određenog terorističkog djelovanja.

Iako postoji vjerovatnoća da će u budućnosti, sa više podataka iz primarnih izvora, psihološko profiliranje terorista biti unapređeno, iz prikazanog pregleda dosadašnje literature očigledno je da ličnost teroriste ili jedinstveni psihološki profil teroriste zapravo - ne postoji.

LITERATURA

- Abazović, M. (2001). Državna bezbjednost – uvod i temeljni pojmovi. (FKN. Sarajevo) str. 51
- Alispahić, B. (2007). *Terorizam: šta je to?* Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.
- Američka psihijatrijska asocijacija (2014). *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje, peto izdanje*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Antonius, D., White-Ajmani, M. L., i Charap, J. (2012). The behavioral profile of a terrorist: theoretical and empirical observations. U: U. Kumar i M. K. Mandal (Ur.), *Countering Terrorism: Psychosocial Strategies*, str. 96-117. New Delhi: SAGE Publications.
- Borum, R. (2004). *Psychology of terrorism*. Tampa: University of South Florida.
- Cordesman A.H. (2002) Terrorism, asymmetric warfare, and weapons of mass destruction. (Praeger Publishers, Westport). str. 11
- Corrado, R. (1981). A critique of the mental disorder perspective of political terrorism. *International Journal of Law and Psychiatry*, 4, 3-4, 293-309.
- Cottam, M., Dietz-Uhler, B., Mastors, E., Preston, T. (2010). *Uvod u političku psihologiju*. Zagreb: Mate d.o.o.
- Crenshaw, M (2000). The psychology of terrorism: An agenda for the 21st century. *Political Psychology* 21 (2): 405 – 420.
- Crenshaw, M. (1990) "Questions to Be Answered, Research to Be Done, Knowledge to Be Applied." Pages 247-60 in Walter Reich, ed., *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*. (Cambridge: Cambridge University Press). str. 261
- Eliasoph, N. (1996), 'Making a Fragile Public: A Talk-Centred Study of Citizenship and Power', *Sociological Theory*, 14:3, str. 262–89.
- Encarnacion, Omar G. (2000). 'Review: Beyond Transitions: The Politics of Democratic Consolidation', *Comparative Politics*, 32, str. 4.
- Feldman, Noah, "Choices of Law, Choices of War," *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Vol. 25, No. 2 (Spring 2002), str. 457–86
- Forst, Brian (2009). *Terrorism, Crime, and Public Policy* (Cambridge: Cambridge university press). str. 39
- Haggard, Stephan and Robert R. Kaufman (1995), *The Political Economy of Democratic Transitions* (Princeton: Princeton University Press). str. 19
- Hoffman, B. (1998) *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press
- Horgan, J. (2003). *The search of the terrorist personality*. U: A. Silke (Ur.), *Terrorists, victims and society*, 3-27. Chichester, UK: Wiley.
- Hudson, R. (1999). *The Sociology and Psychology of Terrorism: Who becomes a Terrorist and why?* Washington, DC: Library of Congress 53.
- Johnson, C. (1978) "Perspectives on Terrorism." Reprinted in Walter Laqueur, ed., *The Terrorism Reader*. (New York: New American Library). str. 44

- Knutson, J. N. (1981). Social and Psychodynamic Pressures Toward a Negative Identity. U: Y. Alexander i J. M. Gleason (Ur.), *Behavioral and Quantitative Perspectives on Terrorism*, 105-52. New York: Pergamon.
- Martens, W. H. J. (2004). Terrorist with Antisocial Personality Disorder. *Journal of Forensic Psychology Practice*, 4 (1): 45-56.
- Martin, G. (2006), *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues*, 2nd edition (Thousand Oaks, CA: Sage) str. 231
- Morlino, Leonardo (1998), *Democracy between Consolidation and Crisis: Parties, Groups and Citizens in Southern Europe* (New York: Oxford University Press). str. 94
- O'Donnell, G. and Schmitter, P. (1986), *Tentative Conclusions about Uncertain Democracies* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press). str. 173
- Procedure međunarodne konferencije o suzbijanju terorizma (1938), Liga naroda Doc. C.94M.47 1938 V.
- Rae, J. (2012). Will it Ever be Possible to Profile the Terrorist? *Journal of Terrorism Research*, vol. 3, 2: 65-74.
- Russell, C. A. i Miller, B. H. (1983). Profile of a terrorist. U: L. Z. Freedman i Y. Alexander (Ur.), *Perspectives on Terrorism*, 33-41. Wilmington, Delaware: Scholarly Resources.
- Russell, Charles A., and Bowman H. Miller. "Profile of a Terrorist." Pages 81-95 u John D. Elliott and Leslie K. Gibson, eds., (1978) *Contemporary Terrorism: Selected Readings*. Gaithersburg, (Maryland: International Association of Chiefs of Police). str. 431
- Silke A. (1998). Cheshire-Cat logic: The recurring theme of terrorist abnormality in psychological research. *Psychology, Crime & Law*, Vol 4 (1), 51-69.
- Strentz, T. (1981). The Terrorist Organizational Profile: A Psychological Role Model. U: Y. Alexander i J. Gleason (Ur.), *Behavioral and Quantitative Perspectives on Terrorism*, 86-104. New York: Pergamon.
- Vaisman-Tzachor, R. (2006). Psychological profiles of terrorists. *The Forensic Examiner*, 15, 2: 6-12.
- Victoroff, J. (2005). The Mind of the Terrorist: A Review and Critique of Psychological Approaches. *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 49, No. 1, 3-42.

IS THERE A PSYCHOLOGICAL PROFILE OF TERRORIST?

Review Paper

Abstract

Reason for writing and research problem(s): In order to make a difference between terrorists and non-terrorists, it is necessary to explore a set of psychological, socio-economic, physical and / or racial characteristics that differ from each other. Namely, the question arises, how does a terrorist look, what is his personality, and under what circumstances does he live and work?

Aims of the paper (scientific and/or social): The aim of this paper is to try and answer the question of whether there is a unique psychological profile of terrorists and point out the individual, group and social characteristics that could influence the formation of a personality of the terrorist.

Methodology/Design: This paper analyzes sociodemographic characteristics of terrorists in accordance with the same or similar research in this field.

Research/Paper limitation: Many methodological difficulties and inconsistencies in the research have led to controversies when it comes to profiling terrorists, that said, all information from existing terrorist profiles should be used and interpreted with great caution.

Results/General Conclusion: There is so much to be understood about the thinking and behavior of terrorists and terrorist organizations, partly because terrorists are very difficult to interview, and the confusion about the very definition of terrorism and terrorist terms.

Conclusion: Conclusions of the conducted considerations on the psychological profile of terrorists are mostly contradictory. According to most authors, terrorists do not differ from non-terrorists in personality or mental health.

Research/Paper Validity: The justification of the work lies in the fact that it is very important to consider whether there is a unique profile of terrorists in order to adapt certain preventive measures.

Key words: terrorist psychological profile, terrorism, terrorist

Podaci o autorima

Sabina Alispahić, docentica na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, Odsjek za psihologiju. Autorica je mnogobrojnih naučno-stručnih radova i knjiga "Psihologija boli" (2016) i (R)evolucija odnosa ljekar-pacijent (2018).

E-mail: sabina.alispahic@ff.unsa.ba

Bakir Alispahić, vanredni profesor Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Unverziteta u Sarajevu, pri Katedri sigurnosnih studija.

E-mail: balispahic@fkn.unsa.ba

Goran Kovačević, vanredni profesor Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Unverziteta u Sarajevu, pri Katedri sigurnosnih studija.

E-mail: gkovacevic@fkn.unsa.ba